Pogranicze jako przedmiot badań geografii politycznej

Marek Barwiński[1]

Link do artykułu:
http://pogranicze.uni.opole.pl/biblioteka/docs/tom2/barwinski_t2n1.pdf

Standard cytowania (APA):

Barwiński, M. (2014). Pogranicze jako przedmiot badań geografii politycznej. *Pogranicze. Polish Borderlands Studies, t. 2, nr 1*, s. 46-48.

Badania pograniczy w geografii politycznej sięgają początków tej dyscypliny naukowej choćby dlatego, że jednym z jej podstawowych, wręcz klasycznych, zagadnień badawczych są granice. Jednak postrzeganie pogranicza wyłącznie w kontekście przestrzennym, jako peryferyjnie położonego obszaru „przy granicy państwowej", zaledwie w nikłym stopniu wyczerpuje zakres geograficznych zainteresowań badawczych. Jeżeli pogranicze traktujemy jako „przedmiot badań", to „podmiotem badań" jest zamieszkująca je ludność. Procesy osadnicze, migracje, zróżnicowanie narodowościowe, wyznaniowe, językowe, kulturowe, społeczne, ekonomiczne mieszkańców są podstawą delimitacji strefy pogranicza oraz głównymi czynnikami determinującymi jego odmienność i odrębność od pozostałych regionów.

Pogranicze zazwyczaj (choć nie koniecznie) obejmuje obszar położony po obu stronach granicy państwowej. Funkcje pełnione przez granice mogą w bardzo istotny sposób wpływać na przyległe tereny przygraniczne i je kształtować, szczególnie dotyczy to szeroko pojętego procesu przekształceń społeczno-gospodarczych, ponieważ granica może być zarówno barierą jak i czynnikiem integrującym dla obszaru pogranicza. W geografii politycznej liczne są badania pograniczy w kontekście funkcjonowania społeczno-gospodarczych jednostek terytorialnych położonych w bezpośredniej bliskości granicy państwowej, zwłaszcza w aspekcie współpracy transgranicznej oraz procesów integracji politycznej (m.in. Rykiel 1990, 1991; Ciok 1992; Eberhardt 1996; Heffner 1998; Palmowski 2000, 2007; Sobczyński 2005).

W badaniach pograniczy niezwykle istotny jest wymiar historyczny i polityczny, ponieważ bardzo często formowanie się, czy też przemiany obszarów pogranicza, wynikały bezpośrednio z wytyczenia granic lub ich przesunięcia. Konsekwencją tego są geograficzne badania trwałości i zmienności granic historycznych oraz ich wpływu na różnicowanie kulturowe, społeczne i gospodarcze pograniczy (m.in. Sobczyński 1993, 2008; Kosmala 2003; Eberhardt 2004).

Jednak najczęściej geografowie polityczni zajmują się badaniami pograniczy w aspekcie zróżnicowania etniczno-wyznaniowego oraz społeczno-kulturowego mieszkańców (m.in. Koter 1995, 1997; Barwiński 1998, 2001, 2002, 2004, 2005, 2009, 2013; Eberhardt 1998; Kowalski 1998, 2010; Rykiel 2000; Sobczyński 2006;

1 Dr hab. Marek Barwiński – adiunkt w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Łódzkiego.

Barwiński i Leśniewska 2011). Występowanie tego typu pograniczy nie musi być związane z aktualnym przebiegiem granicy, a jego przestrzeń funkcjonuje przede wszystkim w świadomości mieszkańców. Jest ono rozumiane jako obszar przejściowy pomiędzy dwoma lub kilkoma narodami, o charakterze strefowym, zróżnicowany społecznie i kulturowo, uformowany w konsekwencji wielokrotnych historycznych zmian przynależności politycznej danego terytorium, wymieszania się ludności w wyniku procesów osadniczych, krzyżowania się wpływów politycznych i społecznych oraz zderzania i przenikania różnorodnych elementów kultury sąsiadujących narodów, wpływających na różnicowanie narodowości zamieszkujących pogranicze, a także powstawanie nowych form tożsamości. Badania geograficzno-polityczne tak definiowanego pogranicza są niemożliwe bez odwoływania się m.in. do historii, socjologii, etnologii, bez których trudne jest zrozumienie skomplikowanych procesów i zależności zachodzących na obszarze pograniczy.

Literatura:

Barwiński, M. (1998). Political Conditions of Transborder Contacts of Lemkos Living on Both Sides of the Carpathian Mountains. W: M. Koter M., K. Heffner (red.), *Borderlands or Transborder Regions - Geographical, Social and Political Problems*. Opole-Łódź: Wydawnictwo Instytutu Śląskiego – Polskiego Instytutu Naukowego.

Barwiński, M. (2001). „Tolerant Borderland" – Relations Between Multiethnic Rural Communities of Podlasie. W: A. Ilies, V. Bodocan (red.), *Minorities in Central and Eastern Europe. Revista Romana de Geografie Politica, nr 2*, s. 63-72.

Barwiński, M. (2002). Pogranicze w ujęciu geograficzno-socjologicznym – zarys problematyki. *Acta Universitatis Lodziensis, Folia Geographica Socio-Oeconomica, nr 4*, s. 11-23.

Barwiński, M. (2004). *Podlasie jako pogranicze narodowościowo-wyznaniowe*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Barwiński, M. (2005). The Contemporary Ethnic and Religious Borderland in Podlasie Region. W: M. Koter, K. Heffner (red.), *Historical, Ethnic and Geographical Problems of Borderlands*. Opole-Łódź: Wydawnictwo Instytutu Śląskiego – Polskiego Instytutu Naukowego.

Barwiński, M. (2009). The contemporary Polish-Ukrainian borderland – its political and national aspect. W: M. Sobczyński (red.), *Historical Regions Divided by the Borders. General Problems and Regional Issue*. Łódź-Opole: Wydawnictwo Instytutu Śląskiego – Polskiego Instytutu Naukowego.

Barwiński, M. (2013). *Geograficzno-polityczne uwarunkowania sytuacji Ukraińców, Łemków, Białorusinów i Litwinów w Polsce po 1944 roku*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Barwiński, M., Leśniewska, K. (2011). Lemko Region – Historical Region in the Polish-Slovakian Borderland. W: K. Heffner (red.), *Historical Regions in the Structures of European Union*. Łódź-Opole: Wydawnictwo Instytutu Śląskiego – Polskiego Instytutu Naukowego.

Ciok, S. (1992). Wybrane problemy rozwoju i zagospodarowania zachodnich obszarów przygranicznych. W: J. Łoboda (red.), *Problemy regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych. Studia Geograficzne, t. LII*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Eberhardt, P. (1996). Problematyka regionów transgranicznych na wschodnim pograniczu Polski. *Przegląd Geograficzny, t. LXVIII, z. 1-2*, s. 41-56.

Eberhardt, P. (1998). *Polska ludność kresowa. Rodowód, liczebność, rozmieszczenie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Eberhardt, P. (2004). *Polska i jej granice. Z historii polskiej geografii politycznej*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Heffner, K. (red.). (1998). *Kluczowe problemy demograficzno-osadnicze obszarów przygranicznych Polska-Czechy*. Opole: Wydawnictwo Instytutu Śląskiego: Państwowego Instytutu Naukowego.

Kosmala, G. (2003). *Granica reliktowa: trwałość byłej granicy polsko-niemieckiej między Sulmierzycami a Rychtalem w krajobrazie i w świadomości*. Toruń: Dom Wydawniczy Duet.

Koter, M. (1995). Ludność pogranicza - próba klasyfikacji genetycznej. *Acta Universitatis Lodziensis - Folia Geographica, nr 20*, s. 239-246.

Koter, M. (1997). Kresy państwowe – geneza i właściwości w świetle doświadczeń geografii politycznej. W: K. Handke (red.), *Kresy – pojęcie i rzeczywistość*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.

Kowalski, M. (1998). Problematyka etniczna wschodniego pogranicza Polski. W: J. Kitowski (red.), *Czynniki i bariery regionalnej współpracy transgranicznej. Próba syntezy*. Rzeszów: Wydział Ekonomiczny filii UMCS.

Kowalski, M. (2010). Wileńszczyzna – region pogranicza litewsko-białorusko-polskiego. W: A. Szerląg (red.), *Wileńszczyzna małą ojczyzną*. Wrocław: Wydawnictwo Atut.

Palmowski, T. (2000). *Rola regionów transgranicznych w procesie integracji Europy Bałtyckiej*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

Palmowski, T. (red.). (2007). *Pogranicze polsko-rosyjskie. Problemy współpracy transgranicznej z Obwodem Kaliningradzkim*. Gdynia-Pelpin: Wydawnictwo Bernardinum.

Rykiel, Z. (1990). Region przygraniczny jako przedmiot badań geograficznych. *Przegląd Geograficzny, t. LXVIII, z. 3-4*, s. 263-274.

Rykiel, Z. (1991). *Rozwój regionów stykowych w teorii i w badaniach empirycznych*. Wrocław, Warszawa, Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAN.

Rykiel, Z. (2000). Kresy, ich ewolucja i kontekst geopolityczny. *Kwartalnik Geograficzny, nr 4 (12)*.

Sobczyński, M.(1993). *Trwałość dawnych granic państwowych w krajobrazie kulturowym Polski. Zeszyty Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, nr 15*. Warszawa: Wyd. IGiPZ PAN.

Sobczyński, M. (2005). Percepcja współpracy transgranicznej Polski z sąsiadami pośród mieszkańców pograniczy. W: M. Malikowski, D. Wojakowski (red.), *Granice i pogranicza nowej Unii Europejskiej. Z badań regionalnych, etnicznych i lokalnych*. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.

Sobczyński, M. (2006). Geografia granic i pograniczy w badaniach łódzkiego ośrodka geograficznego. *Acta Universitatis Lodziensis, Folia Geographica, nr 7*, s. 19-36.

Sobczyński, M. (2008). Polskie doświadczenia w zakresie badań granic reliktowych i krajobrazu pogranicza. W: M. Kulesza (red.), *Czas i przestrzeń w naukach geograficznych. Wybrane problemy geografii historycznej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.